

VÅRA VIKTIGA DRÖMMAR

Annikki Kaivola-Bregenhøj

I denna artikel undersöker jag ur folkloristisk perspektiv några av de drömteman, som människor i dag upplever som viktiga: 1. varsel-drömmar, 2. upprepade drömmar, och 3. realistiska drömmar. Som basmaterial används brev, som har fått som svar på några frågor om drömmarnas betydelse och innehåll som riktats till studeranden i folkloristik och till allmänheten genom tidningar. Också gammalt folktromaterial utnyttjas. I artikeln analyseras varseldrömmarnas och de realistiska drömmarnas andel och betydelse i olika svar och påvisas hur folklig symbolik och symbolernas popularitet har förändrats genom tiderna. Drömmar kan ses som folklig tradition, som präglas av samma kännetecken som övrig folklore: i drömmarnas symbolik kan vi identifiera såväl idiosynkratiska skikt som kulturellt betingade och till sitt ursprung anonyma, mycket stereotypa element som förmedlas människor emellan. Med ökad skolning och allmänbildning upplevs drömmar allt mera sällan som varsel. Å andra sidan finns det subkulturer bland oss, speciellt kvinnor emellan, inom vilka det är vanligt och naturligt att drömma och tolka varseldrömmar.

Sättet att uppfatta och tolka drömmar varierar betydligt mellan olika kulturer. I stort sett kan man tala om tre huvudtyper beroende på vilken vikt man tillmäter drömmens och vakentillståndets verklighet. Den första gruppen utgörs av kulturer inom vilka drömmen tillmäts större verklighetsvärde än vakentillståndet. T.ex. hos Mojave-stammen, en amerikansk indiankultur i Colorado River Basin-distriktet, bekräftas livsstilen som hör till deras kultur endast och enkom i drömmar. T.o.m. Mojaveindianernas vakentillstånd kontrolleras av drömmar via drömtolkning. Till den andra gruppen hör kulturer inom vilka drömmen och vakentillståndet är likvärdiga. T.ex. hos Negritos på Filippinerna utgör vakentillståndet en kontinuitet, inom vilken varderas verklighet kan fungera i växelverkan. En sjukdom eller någon annan motgång kan t.ex. tas med från den vakna verkligheten till drömmen i hopp om att drömmen skall lösa det vakna tillståndets problem. På samma sätt kan en ritual eller ett offer från vakentillståndet tas med i drömmen för att beveka därvarande andar och jättar. Den tredje gruppen representeras av vår egen kultur, där drömmens innebörd anses mindre verklig än vakentillståndet. I den mån vi överhuvudtaget tillmäter drömmar någon betydelse så anser vi vanligen att de är en blek eller förvrängd återspiegling av vakentillståndet. I allmänhet är vårt vakentillstånd mera dominerande än våra drömmar. (O'Neil 1976, 24).

Det är emellertid problematiskt att generalisera ifråga om vår egen kulturs förhållande till drömmar och påstå att detta skulle vara entydigt rationellt eller avvisande. Att diskutera eller tolka sina drömmar är ju faktiskt inte lämpligt som samtalsämne i alla situationer, men drömmar är de facto ett viktigt element i vakenverkligheten för många människor. Den ambivalenta inställningen »tror inte men tror ändå« beskriver drömmarnas mångfacetterade natur (Virtanen 1980, 65). Eller som en studerande berättar: »---i allmänhet tror jag inte på drömmar, fast jag nog önskar att goda drömmar skulle gå i uppfyllelse.« (25b). Man skulle kanske kunna tala om en drömberättarnas subkultur, för vilka drömmars beskrivning och tolkningen av deras budskap är en naturlig sak. Den som är intresserad av drömmar hittar säkert en samtalspartner trots att den rådande uppfattningen är att samtalsämnet är trivialt och olämpligt.

Aven om drömmarnas ursprung och betydelser för den enskilda individens psykiska aktivitet inte är kulturellt betingade så anser man ändå att deras innehåll, teman och stil är både individuellt och kulturellt betingade (Achté och Schakir, 1980, 204). När man har undersökt skillnaderna mellan olika kulturer är det tydligt att inte bara inställningen till drömmar varierar utan att också enskilda drömtemans popularitet växlar. Kulturens och drömmarnas förhållande till varandra har varit förmål för många undersökningar. T.ex. Joan Walls, som jämfört kinesiska och amerikanska studerandes drömmar med varandra, lade speciellt märke till att amerikanerna tyckte mera om att drömma än kineserna. Båda grupperna drömde oftast om personer som stod dem nära. Men de närmast vanligaste drömmarna var olika. De amerikanska studenterna drömde om personer gentemot vilka de hade romantiska känslor. De drömde också om sexuella erfarenheter. De kinesiska studenterna drömde däremot drömmar där de var förföljda. (Walls 1988, ref. Jatakari 1989, 11).

Också könsbundna olikheter i förhållandet till drömmarna har kartlagts. T.ex. hos chicanos i Mexico drömmer män och kvinnor om olika saker, medan det hos amerikanerna igen snarare är kopplingen till drömmarna än drömmarna i sig själva som skiljer manliga drömmare från kvinnliga. Resultaten har ansetts återspegla de drömmandes kulturella kontext. Den mexikanska kulturen poängterar skillnaderna mellan könen, regionalism och människonärhet, medan tyngdpunkten i USA ligger på individualism och prestationer. (Brenneis & Roll 1976, ref. Achté & Schakir 1980, 207).

Det har hävdats att drömmen har en funktion också i de kulturer som föga om alls beaktar drömmar. »Drömmens innehåll och det som den kan berätta om livets psykologiska följder under de mest skilda kulturella levnadsbetingelser ger den en viktig funktion i alla kulturella miljöer.« (O'Neil, 1976, 68).

I denna artikel undersöker jag några av de drömteman som vi i dag upplever som viktiga och beskriver den folkliga drömtydningens mekanismer. Härvid betraktar jag drömmandet och drömtolkningen ur drömmarens synvinkel utan att försöka ta ställning till huruvida den är »rätt« eller »fel«.

Materialet för artikeln bygger på en frågelista med fyra frågor. Frågelistan gick ut på att få reda på 1) vad drömmarna betyder för frågelistsvararna, 2) om han eller hon känner till några drömböcker, 3) om det i hans eller hennes bekantskapskrets finns personer som tolkar drömmar och 4) huruvida han eller hon har drömmar som upprepar sig.

Frågelistsvaren kan uppdelas i följande kategorier: Tidningssvar (basmaterial 1) består av brev, som har fått svar på frågor i samband med en intervju med Annikki Kaivola-Bregenhøj i en kvällstidning (Ilta-Sanomat) samt en damtidning (Anna). Studentsvar (basmaterial 2) omfattar de svar, som influerats av studerandena i folkloristik vid universiteten i Helsingfors och Åbo, vilka hade fått sig frågelistan tilldelad i samband med föreläsningarna. Basmaterial 1 omfattar 161 svar (132 kvinnor, 25 män och 4 utan könsangivelse), och basmaterial 2 omfattar allt som allt 173 svar (138 kvinnor, 27 män och 8 utan könsangivelse). Som jämförelsematerial tas exempel ur Finska litteratursällskapets folktröskartotek, där det finns äldre material (-1956) om folklig drömtydning (jämförelsematerial 1). En annan jämförelse görs med hjälp av ett frågelistmaterial som insamlats från teknologer, studerande inom medicin, pedagogik och humaniora (jämförelsematerial 2). Antalet svar på de 101 frågorna hade ingetts av 194 studeranden som jämnt representerade de olika studieinriktningarna. (Jatakari 1989 och 1990). En del av frågorna är relevanta för denna undersökning.

Basmaterialen skiljer sig markant från varandra. Tidningssvararna har i brevform skrivit spontant om de ämnen som har intresserat dem mest, men har däremot inte besvarat alla frågor. Tidningssvararna är en grupp som har utkristalliserats genom att det är personer som på eget initiativ har velat berätta om sina drömmar. Studentsvararna har till punkt och pricka besvarat blanketternas frågor. De uppmanades fylla i frågeformuläret även om de inte hade någonting att berätta. Fastän svarsmaterialen är relativt små så utvisar deras sammanfall tydligt vilka slag av drömmar vardera gruppen var intresserad av.

I folkloristisk drömforskning är objektet 1) folklig drömtro (t.ex. sanna och betydelselösa drömmar, ritualer), 2) folklig drömtolkning (varseldrömmar, drömtolkningens element, hur, varför), och 3) symbolik (t.ex. Ligga hos en jungfru - ångest), samt 4) drömböcker, 5) dessa fenomenets historia, 6) deras tradering (t.ex. som drömberättelser) och 7) plats i människans vardag eller som uttryck för världsåskådning. Folkloristen kan dels använda sig av ett kulturhistoriskt perspektiv, dels av ett kulturanthropologiskt. I undersökningen av nutida drömmar och drömmare dyker folkliga omtolkningar av psykologisk drömtydning upp och kännedom om psykologisk drömteori är därför relevant för en folklorist. Det folkloristiska studiet av drömfarenheter befinner sig i sin början. På nuvarande nivå är arbetena närmast fenomenologiska och positivistiska men fullt accepterade inom nordisk folkloristik.

Viktiga drömmar

De drömmar som man upplever som viktiga är av tre slag: 1. ominösa drömmar (varseldrömmar, sanndrömmar), 2. upprepade drömmar och 3. realistiska drömmar. Dessa drömtyper förekommer oftare än andra i materialet och är ofta kontaminerade: en upprepad dröm kan vara ominös och gränsen mellan en ominös och en realistisk dröm är flytande. Värda att berättas anses dessutom sådana drömmar, vilkas innehåll är så sällsamt att de därför förvånar och intresserar människorna. Upprepade drömmar är särskilt intressanta ur psykoanalytisk synvinkel eftersom de vittnar om något viktigt själsinnehåll som dyker upp i drömmen. (Achté 1990).

Denna gruppering av drömmarna dikteras av materialet och representerar inte som sådan någon vetenskaplig klassificering. De gamla folkliga drömtydningarna koncentreras tematiskt till drömmar om döden, drömmar om en tillkommande samt drömmar som förutspår rikedom eller väder (Virtanen 1986, 364). Typiskt såväl för den äldre folkliga drömtydningen som för de sk. tidningssvararnas drömmar är att deras budskap nästan alltid kopplas till framtiden. I denna bemärkelse fortsätter människorna en urgammal indelning av drömmarna till s.k. framtidsförebådande drömmar och s.k. »intetsägande« drömmar, som inte uppfattas vara betydelsebärande för framtiden eftersom de förorsakas av fysiska förutsättningar eller drifter och önskemål hos drömmaren (t.ex. hunger och stillandet av hunger). Denna syn på tingens ordning som härstammar från antiken och en ännu äldre österländsk tradition har blivit känd för eftervärlden genom Artemidoros drömbok (finsk utgåva 1970). Artemidoros Daldianos levde under vår tideräknings andra århundrade, han var antikens mest kända samlare och uttolkare av drömmar. Allmännast delas drömmarna i olika kulturer in just i grupper av sanna och osanna drömmar, fastän benämningarna varierar (Kaivola-Bregenhøj 1986). Studenterna däremot hade ofta stannat upp och reflekterat över vad deras drömmar berättar om dem själva och deras förhandenvarande liv, t.ex. på följande sätt: »---jag drömmer ofta att jag åker tåg. Jag skall resa någonstans, men jag har aldrig ännu nått målet. Dethär är direkt jämförbart med mitt nuvarande liv. Jag studerar, går framåt i livet, men har inte någon klar målsättning.« (83b).

Att befinna sig på resa är ett dödsvarsel i den folkliga symboliken, men studenten, som är främmande för varselupplevelser, uppfattar det som en återspeglning av hennes eget liv. Studenternas uppfattningar har i viss mån influerats av den populära psykologiska och psykoanalytiska drömlitteraturen.

När en vanlig människa vill tolka sin dröm måste olika fenomen (element, bilder) särskiljas. Detta gör hon genom att fästa uppmärksamheten vid drömmens manifesta, d.v.s. dess explicita händelseförlopp. Då avgör hon om drömmen kan uppfattas som en realistisk dröm eller om den innehåller en (eller flera) centrala symboler, d.v.s. folkliga metaforer, som måste få förklaring. Det är inte fråga om det psykoanalytiska symbolbegreppet, utan

av förklaringar som antingen hör hemma i den muntliga traditionen eller i drömböcker eller grundar sig på drömmarens egna utgångspunkter för tolkningen. Också en lång drömmupplevelse kan i tolkningsskedet reduceras till en enda liknelse - förlust av tand, galopperande hästar, bygga hus - som man sedan försöker förklara.

Den psykoanalytiska drömteorin framhäver att drömmarnas manifesta innehåll inte betyder detsamma som drömmens budskap. För att förstå detta behövs drömarbete, ett slags hieroglyftolkning, med bakgrund i latent drömtankar eller det undermedvetna, som klarläggs enbart med hjälp av metoden med fri association. (Achté 1990).

Sanndrömmar

Basmaterialen kan fördelas på två mycket tydliga grupper med utgångspunkt i om drömmarna uppfattas före båda kommande händelser. 67% av tidnings-svararna hade drömt ominösa drömmar som gått i uppfyllelse, och i breven bifogade många av dem flera drömsymboler som de uppfattat som obestridliga förbud för svåra olyckor i breven. Det stora antalet personer som drömt ominösa drömmar kan naturligtvis förklaras: den publicerade artikeln i kvällstidningen respektive damtidningen jämte frågelistan har givetvis fått just de personer att fatta pennan för vilka drömmarna var viktiga och som de hade erfarenhet av drömmar som gått i uppfyllelse. Av studentsvaren däremot var det bara drygt 20% som angav sig någon gång ha drömt en ominös dröm vilket de dessutom uppfattade som en ren tillfällighet. Bara någon enstaka studerande berättade flera än en ominös dröm, medan tidningssvararna kunde ge långa uppräkningslistor av enligt deras uppfattning tillförlitliga symboler som förekommer i ominösa drömmar, t.ex.: »Mina egna tolkningar: klackar = sjukdom, grädde och mjölk = pengar, choklad = förbud för någonting härligt, tandförlust = någon närståendes död, borsta tänderna = besvikelser, gardiner = du blir bedragen, kaffe och storm = skvaller, öppna skåpdörrar = släktingars hemligheter kommer i dagen, tvätta byk = någonting mycket, mycket sorgligt, guldföremål = trevligt, gulds-krot = tråkigt, illa, en ny kappa = en okänd person gör dig glad, skum på öl = flyttning.« (94a).

De flesta sanndrömmare framhåller att de genast vet när de vaknat att deras dröm varit betydelsefull eller förbådande: »De här drömmarna, som betyder någonting, är annorlunda än mina andra drömmar just för att de är klara och ofta innehåller symboler. Och symbolerna i drömmarna kan jag ofta förklara för mig själv.« (20a). »---när jag vaknar på morgonen känner jag genast ångest, jag suckar och väntar vad som komma skall. Det är som om allting ramlade över mig. Jag är håglös och huvudet och hela jag känns konstig, och den känslan går över när det som skulle ske har skett. Det är samma sak om jag drömt något gott, då är jag glad och på gott humör då jag vaknar.« (51a).

Den välkända symboliken eller känsloläget talar om för drömmaren att det är fråga om en ominös dröm. Majoriteten av sanndrömmarna är negativa. Detta har också observerats av svarsskribenterna: »Det verkar på något sätt som om man bara drömmer dåliga sanndrömmar, är det så?» (30b). Det har konstaterats att man i drömmen upplever negativare känslor än som vaken (Virtanen 1977, 95). Enligt Roy D'Andradens undersökning (1973, 199) uttrycker 40% av drömmarna rädsla, 18% hat, 6% sorg och 18% neutrala känslor och förundran och bara 18% uttrycker lycka. En psykiater igen kan få uppleva människor på sin mottagning som formligen är i panik för att någon har förutspått hans eller hennes död på basen av sin dröm. Fastän varslet inte hade gått i uppfyllelse så är det själslig tortyr att vara så oeftertänksam att man berättar en sådan dröm. (Achté 1990).

»Visst har livet också gett mig glada saker - höjdpunkter - som har stimulerat mig och gett mig krafter att övervinna svårigheterna, men, underligt nog, har mina drömmar aldrig meddelat mig om dem!« (101a) Det är kanske omedvetet som människan vill vara förberedd på det värsta medan det knappast finns lika stort behov av förhandskunskap då det gäller lyckan i livet. I det gamla folktrosmaterialet finns dock ett undantag, nämligen de fästmansdrömmar som flickorna hett åstundade för att få en vink om sin tillkommande och sin giftaslycka. De glada drömmarna berättas dessutom ännu mera sällan än de förekommer. Som berättelser är de inte lika intressanta som de dramatiska, olycksbådande sanndrömmarna, som också lyssnaren kan kommentera.

En varslande dröm anger händelseförloppets inriktning, men berättar inte specifikt vad, när eller åt vem någonting skall hända. Drömmarnas folkliga symbolspråk ger utrymme för många olika tolkningar tack vare dess lapidariska form. I något fall kan samma symbol tolkas på olika sätt, men ännu vanligare är att de mest vittskilda drömmar uppfattas förebåda en och samma händelse. Döden, t.ex., förebådas i det äldre folktrosmaterialet av följande drömmar: att man umgås med döda, kyrkans symboler (kyrka, präst, gravgård, psalmsång), resandets symboler (fartyg, båt, tåg, bil, vagn, häst, speciellt köra med häst), städning av rum, mjöl och vetegrödsbakning, förberedelse av gästbud, tandlossning samt vissa naturfenomen (solen, månen, elsdväda) (Virtanen 1974, 92).

En ominös dröm åsamkar onda aningar och avvaktan hos drömmaren: - »jag var hundra procent säker på att det skulle hända vår familj något hemskt« (109a). Förebudet får sin slutgiltiga tolkning och sin bekräftelse först när någonting har hänt: »---När det här skedde mindes Anna, den gamla grannfrun som var hemma hos oss och spann, att där var det nu, nu gick det i uppfyllelse det där du drömde om den fjärde tanden som du tappade.« (25a). Sanndrömmar, som berättas i efterhand är vanliga; om ingenting händer glöms förebudet bort. Det finns personer som för drömdagbok för att kunna bevisa att de har vetat om händelser i förväg. Ibland kan det gå veckor mellan sanndrömmen och dess uppfyllelse, ibland mera och då förefaller förebudets koppling till händelsen sökt. Men varje sann-

dröm som går i uppfyllelse stärker drömmarens och hans eller hennes närmaste omgivnings förvissning om drömmens förebådande förmåga, hur överdrivet det än förefaller för en utomstående.

Upprepade och realistiska drömmar

Ibland kan sanndrömmen vara samtidig som själva händelsen. Drömuplevelser kan vara så intensiv att drömmaren går för att se efter vad som har hänt. Dessa upplevelser närmar sig sk. clairvoyanta drömmar (Virtanen 1977, 105). Då är drömmen ofta realistisk och berättar utan omskrivning i symboler för drömmaren om en händelse som håller på att äga rum. »--- en morgon vaknade min mormor av en mardröm: Cederblad (som bodde hos henne) höll på att hänga sig. Mormor steg raskt upp ur sängen, gick in i Cederblads arbetsrum, där denne hade hängt sig i spjällsnörena. Trots sin förskräckelse ryckte mormor till sig saxen eller om det var en kniv och skar av spjällsnörena. Och sen, mormor var en amper kvinna, tog hon fram läderremmen och gav pojken ordentligt stryk, det har hon själv berättat. Men pojken blev färdig och blev sedan klockare i Heinola.« (53a). Denna dröm har levt kvar i barnbarnets berättelse just för att den varit så dramatisk. I allmänhet utgör drömmarna en kortlivad berättartradition och endast de mest egenartade drömmarna förmår överskrida berättandetröskeln under en längre tid. Orsaken till drömmen kan uppfattats som en telepatisk upplevelse.

Samtida drömmar berättar ofta om våld riktat mot huvudpersonen, i detta fall planer på självmord. Leea Virtanen (1977, 101) har i sin undersökning visat att över hälften av de realistiska sanndrömmarna hör ihop med någon händelse som beskriver hur drömmens huvudperson stupar eller såras i krig, är i slagsmål eller råkar ut för mord eller någon annan form av våldshandling.

Återkommande motiv som förekommer i drömmarna är mycket vanliga för basmaterialets båda svarsgrupper fastän tidningssvararna återigen har något flera rapporter om sådana drömmar än studerandena. Flera av de sistnämnda, som hade angivit att drömmar inte alls är viktiga och som aldrig drömt sanndrömmar hade lagt märke till drömmar som då och då upprepar sig. Ett typiskt exempel på en återkommande dröm är följande drömberättelse: »Jag har drömt samma dröm många gånger i mitt liv. Ett litet svarthårigt barn står i pinnsängen, håller i kanten, gungar och jollrar. Det känns som om barnet var mitt. Och varje gång efter den här drömmen blir jag allvarligt sjuk. Jag berättar alltid för min familj att den här drömmen betyder att jag skall bli sjuk. Och så har det hänt. --- I föl somras drömde jag igen om samma barn, men nu var håret för första gången ljust. Jag tänkte för mig själv att det här kan nu ingenting betyda och försökte slå bort tanken att jag skulle bli sjuk. --- Ett par veckor efter den här drömmen blev jag igen sjuk, men ville inte fara från sommarstugan för att söka upp läkare

utan försökte bota mig själv. Men sist och slutligen blev jag tvungen att uppsöka läkare. Det var allvarligt och blev långvarigt.» (106a). Ibland kan t.o.m. drömmen villkorligas: drömmaren är redan sjuk utan att själv vara medveten om det och sätter sin sjukdom i samband med den tidigare drömmen (Achté 1990). En upprepad dröm förebådar inte nödvändigtvis någon händelse, liksom i exemplet ovan, och drömmaren kan inte alltid själv tolka orsaken till att något motiv ofta återkommer i drömmen.

Drömmar som har motsvarigheter i vakenverkligheten brukar kallas för realistiska drömmar. De återspeglar verkligheten även om också de mest realistiska drömmar har inslag som är främmande för vakentillståndet. Man har beräknat att ca 42-47% av alla drömmar är realistiska och t.o.m. två tredjedelar av dem förmedlar fullständiga uppgifter om den ifrågavarande saken (Virtanen 1974, 95). Fastän människan i sin dröm ofta repeterar eller genomgår gårdagens händelser så verkar det som om det som egentligen intresserar svararna är sådana realistiska drömmar, som först efter en tid visar sig vara sanndrömmar. Ibland är den tid som förflyter mellan en föraning och drömmens uppfyllelse kort. I det följande minns berättaren en dröm från sin barndom, som har etsat sig in i minnet: »den här drömmen drömde jag som 10-åring. Jag bodde hemma på landet. Jag drömde att jag såg en tjock rök stiga upp bakom granngården, från fähuset, jag såg röken när vi var och tog upp potatisen på hösten. Då fick jag i drömmen vetskapen om att granngårdsfar hade satt sin gård i brand. --- Jag glömde hela drömmen ända till följande dag, då jag kom ihåg den när vi faktiskt var i potatislandet. Plötslig kom jag ihåg drömmen - jag hade inte berättat den för någon - så såg jag mot granngården, och då steg en svag rökstrimma därifrån upp över vårt fähus. Då sade jag åt far, att nu är det eldsvåda hos grannen. Far började springa mot grannen, för rökutvecklingen var enorm. Jag darrade av spänning och ropade efter far: 'Minns att det är granngårdsfar som själv har tänt på!' Far blev förskräckt och sade: håll tyst om sådant, flicka! Men saken gav honom ingen ro, och det kom fram, att eldsvådan hade varit anlagd när min far synade vindsskrubben.» (20a).

Ibland förvånas drömmaren om att någonting alldeles märkvärdigt i drömmen besannas: »---Jag varken bryr mig om eller tycker om den här sortens sanndrömmar och anser att de på något sätt är tecken på ett stort sinnestillstånd. Men i alla fall drömde jag att det var jordbävning i Japan, jag var definitivt på plats där och bevittnade hur röjningsarbetet kom igång efter förstörelsen. På morgonen berättade jag min konkreta dröm för en kvinna på arbetsplatsen utan att dessvidare reflektera över saken. Följande morgon talade hon om för mig att hon hört i nyheterna att det hade varit jordbävning i Japan.» (1b).

De vanligaste realistiska drömmarna förebådar att man skall träffa någon person som man inte har träffat eller haft kontakt med på länge: »Jag själv upplever någongång i drömmen en djup gemenskap med någon människa och utan undantag träffar jag denna person ganska snart. Dessa drömmar

urskiljer sig klart från andra händelsedrömmar, och kontakten med någon, t.ex. en vän som länge varit utom räckhåll, är alleles tydlig.« (81b).

I drömmen kan också ett och samma landskap förekomma upprepade gånger medan det i verkligheten uppenbarar sig först efter en lång tid. Sk. déjà vu -upplevelser betyder känslan av att en tidigare upplevd episod upprepas eller att ett landskap som man aldrig har sett förut är bekant. I bakgrunden finns ofta en prekognitiv dröm varvid den sk. drömtriggern är en händelse i den närmaste framtiden. (Virtanen 1981, 71). Ibland kan det vara fråga om t.ex. en erfarenhet från barndomen som har fallit i glömska.

Folklig symbolik

Drömmarnas folkliga symbolik lever i den muntliga traditionen men är känd också i en del av de drömböcker som har utgivits i Finland sedan mitten av 1800-talet. Då man granskar de enskilda svararnas drömberättelser så innehåller de oftast både internationellt utbredda drömsymboler och helt idiosynkratiska förklaringar. Att medlemmar i samma familj har gemensamma drömsymboler är också känt. - I det följande skall jag närmare skärskåda tre drömsymboler som upplevs som förebådande: förlusten av en tand, ormen och huset. I tillägg skall jag ta upp några nya drömsymboler och några som är på reträtt.

Att förlora en tand

Drömmen om att man förlorar en tand ett exempel på en internationellt känd symbol, som också är välkänd bland befolkningen i Finland i dag. Upplevelsen i drömmen är alltid likartad: »---min fjärde tand räknat framifrån bara föll bort. När jag vaknade var jag ledsen över att inte kunna gå till skolan då tanden var borta, alla skulle ju skratta. Och jag var så övertygad att tanden var borta att jag inte ville tro det jag såg i spegeln. Tre månader senare dog min syster, hon var fjärde i ålder räknat från den äldsta. Efter det här påminde mig Anna, den gamla grannfrun som spanner hemma hos oss, att där var det, nu besannades det att du tappade din fjärde tand.« (25a). Berättelsens drömmare är ett barn, som ännu inte själv känner till drömmens symbolik och som inte heller söker någon förklaring. Typiskt nog är det när förebudet besannas som det i den närmast omgivningen finns en person - oftast är det just en gammal kvinna - som både tolkar drömmen och förmedlar den kulturella förklaringsmodellen till barnet.

Oftast uttolkas denna dröm så att den betyder dödsfall inom den närmaste omgivningen, men följande dröm är ovanlig i sitt slag för att den förutsäger drömmarens egen död: »Och sen så var det förra sommaren som min dottersdotters man hade drömt att han hade förlorat alla tänder. Han hade sagt, att vad männe nu det betyda att han drömt en sådan dröm. Så hade han varit på väg till jobbet med bil och bilen kolliderade med en telefonstol-

pe och han dog meddetsamma. Hans dröm hade säkert varit förebådande.« (22a). Drömtolkaren är också i detta fall en äldre kvinna, men drömsymbolen måste också ha varit känd för mannen som drömt den eller också hade han fäst sig vid den av någon annan orsak eftersom han hunnit reflektera över drömmens budskap förrän han begav sig på sin dramatiska resa till jobbet. - Just i dessa drömmar kommer en internationellt känd detalj fram, nämligen att de lossnande tändernas plats och antal i munnen är förebådande. Smärtan, som förorsakas av att en tand lossnar blir jämförbar med den smärta som erfars vid förlust.

Symbolens betydelse i denna dröm är så välkänd att vilken liten förtretlighet som helst kan kännas obetydlig bara man undviker den större skadan, som drömmen har förebådat: »---Jag drömde, att mina tänder föll ur munnen som ett band med en centimeters mellanrum uppifrån och ner. Jag försökte ta loss en del av dem och sätta dem tillbaka på sin plats, för jag vad generad över vad folk skulle säga. De satt fast i någotslags band och då kom jag och tänka på stearinljus. Det gjorde inte alls ont. Men på morgonen kände jag mej obehaglig till mods. Några timmar senare ringde min far och berättade, att jag hade fått besked om restskatt på 12.000 mark för år -83 från Länsstyrelsen i Åbo och Björneborgs län. Det var ju inte roligt, men jag hade fruktat någonting värre, någon sjukdom eller något sådant, men dethär gällde ju bara pengar. Men visst räckte det.« (43a). Eftersom varseldrömmen hade hunnit varsla om någonting riktigt illa så kändes den stora restskattesumman överkomlig trots att summan var extra stor och otrevlig som sådan.

Tandlossningssymboliken är så allmänt känd inom vår kultur, att en sådan dröm väcker uppmärksamhet och blir kvar i minnet också i sådana fall då den inte har inneburit ett förebud för den som berättat den: »Alla mina tänder går i bitar och faller bort - det har jag känt någongång. Det känns som om man skulle kvävas när man spottar tandbitarna ur munnen. Inte har jag lagt märke till att drömmen skulle ha något samband med död eller sjukdom. Men jag avskyr just den drömmen. Och så oroar jag mig för att den faktiskt skulle vara en döds- eller sjukdomsdröm. (152a).

Också i svaren från de studerande är detta förebud känt (5% av svaren) trots att det förekommer mera sällan i deras svar än hos tidningssvararna (17%). Jämförelsematerial 2 utvisar att tandförlust i drömmen var känd av 21% procent av dem som svarat trots att 15% påpekade att drömmen var sällsynt. I det följande tar jag upp exempel på olika förklaringsmodeller i en studerandes svar: »--min dröm om tandlossning betyder inte dödsfall, men i min mosters dröm är det ett säkert tecken på ett dödsbud. Att jag tappar tänder är en dröm som återkommer då och då, och jag är inte säker på hur jag skall tolka den. Det är möjligt att den på något sätt har med problem med människorelationer att göra. Å andra sidan kan den också ha med det förgångna att göra då jag förlorade min framtand. ---I de här drömmarna är mina tänder lösa och jag känner mig oerhört besvärad; jag borde fort komma till en tandläkare. Drömmen slutar med att jag spottar

ut tänder ur munnen och då vaknar jag vanligtvis och är otroligt lycklig när jag märker att jag fortfarande har tänderna i munnen.« (83b).

De vanligaste känslorna i samband med denna dröm är ångest och skam över förlusten av tänderna. Den freudianska tolkningen av denna drömtyp går ut på kastrationsångest som en följd av masturbation (Achté 1990). Men den person som upplever drömmen som ett varsel stannr upp och börjar fundera och vänta på att sanndrömmen går i uppfyllelse eller ringer i sin nöd t.ex. till sina barn för att kontrollera att allting är i sin ordning.

Tandlossningsdrömmen är internationellt sett vitt utbredd och känd från många källor runt om i världen (Lincoln (1935) 1970, Jobs 1962), dessutom finns den belagd också i de allra äldsta drömböckerna. I en egyptisk drömpapyrus från 1200-talet f. Kr. finns följande anteckning: »Om en man i drömmen ser att hans tänder lossnar: Illa: det betyder, att en man av hans folk kommer att dö.« (Gardiner 1935).

Artemidoros Daldianos (1970, 57-59) förser oss med en lång och mycket detaljerad tolkning av denna dröm jfr. Kaivola-Bregenhøj 1986, 220). Artemidoros drömförklaring är relevant för att den förmedlar oss kunskapen om att en och samma tolkning inte är tillämplig på varje drömmare. Enligt hans tolkning symboliserar olika tänder personer i olika ålder och ställning vilkas dödsfall drömmen förebadar.

Artemidoros verk har förmedlat sin tids drömsymbolik till efterkommande generationer såväl direkt som via den muntliga traditionen. Medeltidens och den nya tidens drömtolkningstradition har fått sin utformning på grundvalen av tematiskt eller alfabetiskt uppställda drömtolkningsmanuskript. Sådana drömböcker på grekiska eller latin finns bevarade i relativt stort antal och de kompletteras av drömböcker av grekisk-orientaliskt ursprung, vilkas influens anses vara påtaglig i den senare drömförklaringstraditionen. Till dessa drömböcker räknas också Nikeforos, Achmets och den sk. Pseudo-Daniels förklaringshandböcker, vilka anses härröra från 800-talet (Volten 1942, Vol. III, 75-76). Också dessa handböcker känner till tandförlust som ett dödsomen.

Drömtolkningarna överensstämmer när det gäller tandlossningens ödesdigra betydelse. I flera sammanhang uppfattas »tand« som en symbolisk representation av individen, livskraften eller den psykiska kraften. Detta får ytterligare perspektiv genom folktraditionens trosföreställning om att tänderna är förbundna med magisk kraft. Ett barn, som föds med en tand i munnen ansågs vara fött med en makt som medförde vissa ovanliga gåvor: »En gång frågade jag en klok gumma: 'Varifrån har du fått din förmåga?' - 'Jag föddes med två tänder i munnen. Och den som så föds blir klok.« (SKS. Saarijärvi. Eino Isohanni 1:47. 1952). »Den, som utövar trollkonster måste ha alla tänder i munnen, annars blir det ingenting.« (SKS, Kurikka. Samuli Paulaharju 2638. 1962). På motsvarande sätt har man ansett att tändernas förlust inneburit att man förlorat vismangåvan eller kraften: »Förr i världen bodde här en tandlös gammal käring. Hon måste ha varit en trollkäring. För alltid då hon mötte någon motgång fråste hon: 'Bara

jag sku' ha tänder, nog sku' jag trolle'!» (SKS. Kuhmo. Artturi Railonsala 7639. 1962). I folktron är den faktiska förlusten av tänder relaterad till konkret förlust av magisk kraft. I drömsymboliken har emellertid tandens förlust projicerats på drömmarens närmaste krets, här förlorar människan inte sin egen kraft men enligt drömtron en av sina närmaste (familjens kraft).

Drömmar om ormar

En del av de mest kända symbolerna i den gamla folkliga drömtolknings-traditionen uppvisar tydligt hur de traditionella förklaringsmodellerna håller på att upplösas och hur symbolerna vid sidan av de gamla tolkningarna får nya förklaringar. T.ex. drömmar om ormar och hus uppvisar sådana tendenser. I det äldre finländska drömmaterialet förebådar ormar alltid någonting ont, förrådiska vänner eller sjukdom. 10% av tidningssvararna berättade på eget initiativ om denna symbol. Den tolkning de gav följde troget den gamla folkliga förklaringsmodellen: i 8 fall hade drömmen förbådat agg eller förräderi och i 5 fall sjukdom eller död. I följande berättelse förebådar en stor svart orm otrohet: »Då jag sällskapade med en idrottsman drömde jag om en stor svart orm som stack mig i hälen. På morgonen sade jag till min mor att min pojkvän bedrar mig. Samma dag gick jag för att möta min väninna till hennes arbetsplats och jag hann inte gå längre än hundra meter förrän jag såg min pojkvän komma emot i armkrok med en annan flicka. När jag såg honom kom jag ihåg drömmen. Den stora ormen var min pojkvän - han var stor - och att bli stucken av ormen i hälen betydde att vårt förhållande skulle brytas. Då jag drömmer om ormar betyder det i allmänhet all sorts bedrägeri.« (154a).

Bland förebudena finns två idiosynkratiska tolkningar i vilka drömmen förebådar en fest resp. sex. Av studerandena är det 6% som har berättat om ormdrömmar, men de skiljer sig radikalt från de föregående. Bara i ett fall har drömmen tolkats som ett förebud innebärande att drömmaren totalt har gjort bort sig ifråga om sina människorelationer. Ormdrömmen uppfattas inte som förebud utan upplevs som mardrömsaktig och ångestfylld: »Jag minns att jag som liten drömde att hela huset var fullt av enorma, tjocka ormar. När vi gick måste vi stiga på ormarna. Det kändes otäckt och fasansfullt.« (3d).

Ormdrömmarnas bakgrund är intressant. I en egyptisk drömpapyrus som är daterad till åren 1304-1237 f.Kr. (Gardiner 1935) är det ett gott tecken att drömma om ormar som har tolkats som ett förebud för mat. Men redan Artemidoros Daldianos vet att ormen betyder inte bara pengar utan också en fiende, och denna negativa tolkningsmodell har förmedlats vidare i den medeltida drömbok på latin som har tillskrivits profeten Daniel och i översättningarna av densamma (Larsen 1917). I olika kulturer har ormdrömmarna olika folkliga motsvarigheter som oftast innebär onda avsikter, skada, intrigspel, oroligheter eller t.o.m. fångenskap (Kaivola-Bregenhøj 1986, 222-225). Men ormen är också känd som ett gott drömtecken bl.a. i judisk

kultur (Alexander 1989). T.ex. i finsk sägentradition har ormen många roller, t.ex. har den kunnat anses vara en inhysing som för med sig lycka för gården och ormskinnet har ofta hört till kloka gummors och gubbars arsenal. Den högst internationella och synnerligen betydelsefulla ormsymbolen har i finsk drömtolkning ändå inskränkts till att ges negativ innebörd. Varför har det gått så? Med kristendomen har i alla fall ormens roll som djävulens bundsförvant framhållits (Holtsmark 1968,1).

Drömmar om att bygga hus

Att bygga hus är i det gamla folktrasmaterialet ett nästan lika vanligt dödsomen som tandförlust. Denna symbol är emellertid återigen ett gott exempel på förändringar i drömtolkningen. Bland tidningssvaren fanns nio uppgifter om detta drömmotiv och i en del av deras drömberättelser har byggandet uppfattats som ett förebud: »Jag drömde, att far byggde en sommarstuga av nya bräder. Han höll på med att slå bräder på yttertak. Jag gick in i stugan som annars var färdig men ännu saknades en yttervägg. Då jag vaknade kände jag mig mycket rastlös. Jag visste att någonting skulle hända far. Han var lokförare, och det finns alltid olycksomöjligheter. Jag hade för avsikt att stanna i Kuopio över veckoslutet, men jag var så orolig för far att jag måste fara hem. När jag kom hem låg far i hög feber drabbad av asiaten. Jag berättade drömmen för mor. Hon drog en suck av lättnad över att en vägg fattades. Ett nytt hus betyder död. Far blev frisk efter ett par veckor.« (64a).

Denna drömberättelse är mycket typisk som varselupplevelse: drömmaren känner sig ångestfylld genast vid uppvaknandet och känner sig tvungen att ändra sina planer. Drömmens förebud verkar gå i uppfyllelse, men den äldre kvinnan som står för tolkningen av den traditionella drömsymbolen känner igen förebudet - hon förklarade att drömmens budskap inte varit ett dödsförebud trots allt.

I svarsmaterialet som involverar byggnader finns bara tre varseldrömmar, de andra drömmarna handlar oftast om vandringar i öde hus. Vandrandet har samband med att man går vilse, att man känner nyfikenhet eller att man trivs. I ett av svaren har drömmupplevelsen tolkats i koncentrerad form: »Ofta upprepade teman är händelser i olika hus, d.v.s. händelser inom mig själv. De återspeglar mina sinnesstämningar och besvikelser och fungerar på detta sätt som fingervisning.« (124a).

I studenternas drömmar förekommer huset fyra gånger och i tre av dem är sådana drömmar endast omnämnda. Den fjärde beskriver drömmupplevelsen på följande sätt: »En stor byggnad, som en herrgård, flera våningar under jorden. Salarna stora, efter de höga dörrarna kommer det alltid en ny då jag ensam går omkring i huset.« (18e). Drömmupplevelsen har ingen tolkning i svaret, men den hör till berättarens upprepade drömmar. - Då studenterna inom jämförelsegrupp 2 tillfrågades om de drömde om någon speciell byggnad så var det upp till 41% som svarade att de antingen ofta eller alltid drömmer just en sådan dröm. I detta material har drömmen

emellertid inte förklarats närmare, så vi få nöja oss med uppgiften om att denna dröm är allmän. Det ser ut som om drömmen om att bygga ett hus eller hålla på att bygga eller om en byggnad under reparation skulle vara symboler som är på väg ut ur den folkliga drömsymboliken. Detta kan bero på att allt flera människor förlitar sig på sina egna drömsymboler och en erfarenhetsbaserad tolkning av dem: »Jag har redan i tidig ålder själv lärt mig att analysera mina drömmar. Lika tidigt lärde jag mig också, att s.k. drömförklaringsböcker bara är humbug ungefär som veckohoroskopen också.« (27a).

Å andra sidan har man konstaterat att dödsvarslande drömmar över huvudtaget håller på att minska (Virtanen 1980, 57). Detta motsvarar nutidsmänniskans erfarenhetssfär i vilken döden inte ingår som en lika naturlig del som under förra seklet. Och även om drömmar om död förekommer ymnigt i tidningssvararnas material så har en del av den traditionella symboliken förlorat sin varslande betydelse. Samtidigt har en flod av populärpsykologisk litteratur och folkliga kvasipsykoanalytiska tolkningar försett folk med nya tolkningsmodeller. Ett hus som symbol för jaget är just en sådan nykomling.

Drömsymbolernas varierande popularitet

Vid jämförelse av drömmaterial av olika ålder ser man tydliga förändringar i drömsymbolernas popularitet. Vissa symboler som är allmänna i det folktrosmaterial från slutet av 1800-talet till 1956 i Finska litteratursällskapets folktroskartotek har nu minskad frekvens. Till dem hör t.ex. drömmar om husdjur och sysslor inom jordbruket. Likaså förefaller förekomsten av antingen zigenare eller andra etniska och yrkes- eller könsgrepp som symboler i drömmarna okända. Också färgsymboliken håller på att förlora sin betydelse. Att man drömmer om en död och tolkar det som en väderlekstyda har blivit sällsynt. Likaså eldsvåda som förebud för kärlek eller bröllop. Pengar symboliserar fortfarande någonting ont men förekommer inte längre allmänt i folks drömmar. Vissa popularitetsvariationer är lätta att förklara: att förutsäga väderleken är inte viktigt i en tid med meteorologisk forskning, väderleksprognoser i dagstidningar och väderleksskator i TV, därför beaktas inte de som drömförebud. Att förutse bröllop är inte heller längre så nödvändigt som under en period då äktenskap och därmed förbunden status som värdinna (husmor, mora) på gården var flickornas eftersträvarvärda mål och livsuppgift. Har människornas förhållande till penningen förändrats? - det förklarar drömberättelserna inte. Men frågan inställer sig likväl.

En stor del av drömsymbolerna är naturligtvis idiosynkratiska. Drömmarna framstår ingalunda alltid som kulturella symboler trots att man har ansett att kulturen inverkar på drömmarnas uppkomst, deras uppenbara innehåll, utformning och lokala tolkningsmodeller. (Tuzin 1975, ref. Achté - Schakir

1981, 101). Många idiosynkratiska symboler kan blir bestående - som i den ovan citerade drömmen om det svarthåriga barnet som förebud för sjukdom. En sådan dröm kan traderas t.ex. från mor till dotter. Att drömmar berättas inom familjer bidrar till att symbolerna blir kända och kan förorsaka att drömmarna kan kanaliseras till inlärdas dröm- och tolkningsramar.

Materialet uppvisar två helt nya drömmupplevelser. Den ena handlar om att falla och flyga i drömmen. Trots att dessa drömsymboler är kända i drömböcker är de okända i folktron. Det är hela 15% av studentsvaren som tar upp sådana upplevelser. Drömmarna förutsäger inte någonting utan berättar om starka upplevelser: »Jag drömmer ofta om att flyga, det är ett slags frihet att välja.« (8d). Av tidningssvaren innehåller bara 3% berättelser om drömmar där de flyger eller faller - inte heller de upplever drömmen som en varseldröm. Enligt psykoanalytisk tolkning förknippas drömmen att flyga antingen med erektion eller med en stark självkänsla som betecknas just av att människan upplever att hon faktiskt kan flyga. Fallet igen betyder att man faller ur en roll eller att man är rädd för att misslyckas (Achté, 1990).

Ett annat tema i drömmarna som studenterna ofta har beskrivit i sina svar är drömmarna om examen och förseningar. Dessa två drömmupplevelsetyper påminner om varandra i det att personen som drömmer gör sitt bästa i båda men misslyckas. 17% av studenterna kände till denna drömtyper; en drömbeskrivning kan utformas på följande sätt: »---jag kom för sent, jag satt i tentamen (fastän jag sällan tenterar, det har jag inte brytt mig om). Tentamen hölls i min förra skola, i lyceets festsal, och jag kunde inte koncentrera mig på ämnet. Tentfrågorna föreföll huvudlösa, men jag var den enda, som ingenting förstod. Tiden gick och jag fick ingenting till pappers.« (10b). »Då jag studerade teologi drömde jag att jag ett tu tre befann mig i Kälvia kyrka för att förrätta gudstjänst - men alla papper och handböcker var försvunna med en fullkomlig katastrof som följde.« (1c).

Freud benämnde denna typ av dröm för inträdesprovsdröm och förklarade att bara är de som faktiskt har klarat provet som drömmer om denna typ av misslyckande. Detta kommer fram i en del av drömberättelserna: »Då jag har det som stressigast på arbetet, ja, jag höll faktiskt på att drunkna under arbetsbördan, drömde jag upprepade gånger om en kö av människor i banken, en ofantlig summa pengar som skulle räknas och knippas ihop och en jättestor hög av kvittenser som skulle klaras av. I drömmen kunde jag inte ens räkna o.s.v. - men i verkligheten klarade jag alltid av mina uppgifter utan att ens nånsin göra några fel - i det avseendet har jag alltid försökt vara fullkomlig. Det som bör göras skall göras. Omsorgsfullt, rätt och i tid.«

Freud ansåg att inträdesförhållsdrömmens undertryckta innehåll var en kombination av tröst och självplågeri: »Du har redan uppnått den ålder och den ställningen och ändå gör du sådana dumheter, barnsligheter.« Ofta går inträdesförhållsdrömmar och drömmar om försening i varandra: »--- jag är på väg till jobbet men hittar inte mina saker. Det är bråttom, men

ingenting vill löpa. Ibland kommer jag äntligen till tåget eller bussen, men i misstag åker jag förbi rätt hållplats.» (38b). Den psykoanalytiska tolkningen av denna dröm är också trösterik. Eftersom att vara stadd på resa är en vanlig dödssymbol, »säger drömmen lugnande: 'Var inte rädd, du kommer inte att dö (resa bort).'« (Freud 1968, 324).

Eftersom examens- och jaktdrömmar inte omtalas i det äldre folktrösmaterialet överhuvudtaget skulle man kunna benämna dem för »akademiska stressdrömmar« (Kaivola-Bregenhøj 1988, 124). De var mycket vanliga i jämförelsematerial 2 för uttrycket »jag drömde att jag kom för sent (t.ex. till tåget)« bekräftades som 'alltid rätt' av 2%, 'ofta inträffande' av 29% och 'sällsynt' av 52%. Endast 16% av dem som svarat kände inte till denna drömtyp. Drömmen förekom nog också hos tidnings-svararna, för ca 6% berättade spontant - liksom studenterna - om sådana drömmar. Upplevelserna liknar varandra: »I hela mitt liv, speciellt som ung, plågades jag av mindervärdighetskomplex, som speglas i mina drömmar. Jag drömmer ofta om skolan, jag är efter de andra i skolkunskaper eller så kommer jag för sent till timme eller något sådant. (Det hände sällan i verkligheten.) - Jag märker att mina komplexdrömmar nu har överflyttats på min nya hobby, jag hade nämligen bara en gång hunnit besöka konditionssalen, och genast drömde jag om den och att jag var klumpigare och fetare än alla andra.« (130a).

Det uppenbara innehållet i examensdrömmen varierar beroende på drömmarens situation, men det verkar som om det också bland tidnings-svararna, i synnerhet bland de som hade större erfarenhet av skolgång och studier, förekom mera sådana drömmar. Den gemensamma nämnaren för dessa olika drömmar är en känsla av ångest och misslyckande. Men när man tolkar stressdrömmarna måste man förstås ta i beaktande att varje individ har olika bakgrund och psyke. Inte ens de allmänna drömsymbolerna ger anledning till mekanisk tolkning.

Drömmar som folklig tradition

Uppgifterna om den folkliga drömtolkningstraditionen härstammar dels ur den muntliga och den parallellt förekommande litterära traditionen. Då man analyserar drömmen och dess tolkning måste man skilja mellan drömmupplevelsen, den sinnestämning den lämnar efter sig och drömmen som berättelse. Det är bara de drömmar som har utkristalliserats till berättelser som är inom räckhåll för folkloristen. Drömberättelserna präglas av samma slags regelbundenheter som gäller andra typer av sk. personligt berättande. Formen för de refererande återgivelserna av drömmen och dess tolkning varierar från osäker och tveksam verbalisering till en mycket höggradig schematisering. Resultatet beror förstås på berättaren och på hur ofta hon/han har hunnit upprepa sin berättelse. Mitt material, som ju utformats skriftligt, är mera koncentrerat än en muntlig framställning.

Att berätta om sina drömmar är ett viktigt inslag i mångas liv av dem som svarat: »I vår släkt finns det flera personer som berättar sina drömmar och som också tror på att de förutspår någonting. Ända från barn har jag blivit van att lyssna till samtal om drömmar. De sanndrömmar som min mor berättade minns jag ännu---« (62a). Berättartillfällena är typiska situationer för traditionsförmedling och -inläring, där man kan inhämta en bestående inställning till drömberättande och drömtolkning. På min fråga om de som svarade kände till någon drömtolkare blev svaret i de flesta fall positivt. Den person, som oftast har tolkat och berättat drömmar har varit svarsgivarens egen mor eller någon annan äldre kvinnlig släkting.

Också Leea Virtanen (1980, 56) har i sin undersökning om drömberättande konstaterat att nästan alla som svarat hade sådana erfarenheter. Orsakerna till att man berättar om sina drömmar kan vara många. Leea Virtanen tar upp följande sex orsaker: 1. drömmen berättas för att man vill bli fri mardrömmen 2. med drömmen kan man roa och underhålla lyssnarna 3. drömmen är ett instrument för sexuella signaler eller skapar erotisk stämning 4. en stark drömmupplevelse vill man dela med sig till sina närmaste 5. den som drömt önskar ingripa i sina närmastes liv och uppförande, varna och ge råd. Beträffande detta har Carl O'Nell (1976, 57) lagt märke till att tolkningen av en dröm kan ge stöd åt en av samhället godtaggen norm och samtidigt utfärda förbud mot brott mot densamma. Sålunda kan också drömmarens samtalspartner ha en aktiv roll. 6. med att berätta en dröm vill man dra till sig andras uppmärksamhet. (Virtanen 1980, 61).

I berättarsituationerna där drömmar berättas lär man sig inte bara värderingar utan också tolkningssätt och t.o.m. enskilda drömsymboler. Vissa av dem som svarat har omtalat några enstaka drömmar, som de har »ärvt« av sin mor: »Ett dödsvarsel, som jag har ärvt av min mor och mormor är så här: Det är ett förfallet eller halvfärdigt hus. Hur det skall repareras eller byggas är på något sätt osäkert. En person som i drömmen är med om att bygga har ofta dött ganska snart eller också blivit allvarligt sjuk.« (120a). »---om jag drömmer om att det överallt finns människoexkrementer blir det säkert något tråkigt. Men den drömmen är nog ganska sällsynt. Också min mor brukade drömma samma dröm.« (135a).

För den som är intresserad finns det ett stort utbud av tolkningsmodeller. Men det är iögonenfallande, att tidningssvararna inte använder sig av drömböcker. En mycket ofta förekommande kommentar är att de bara är skräp och vet ingenting. Studenterna igen har ofta för skojs skull bläddrat i någon drömbok som de råkat få i sin hand även om en kommersiell vulgärtolkning knappast intresserar dem. För dem är drömböckerna ren underhållning och ingalunda ett hjälpmedel för tolkningen som man skulle ta på allvar. Drömböcker kan man fortfarande hitta i bokhandlarnas hyllor, men populärare än böckerna med alfabetiskt ordnade drömsymboltolkningar är populärpsykologiska drömböcker i översättning. Några av dem som svarat hade läst såväl Artemidoros Daldianos (finsk utg. 1970) som verk av Freud och Jung.

De som anser att drömmarna är viktiga tolkar oftast själva symbolerna i drömspråket. I motsats till många andra kulturer är den professionella drömtydaren inte ett begrepp i Finland. Ofta har drömtolkningarna inhämtats med livserfarenheten. »Jag har lärt mig att tolka mina egna drömmar efter mångårig erfarenhet. Någon drömbok har jag inte, och heller inte har jag i övrigt anlitat drömböcker för att få förklaring på mina drömmar.« (65a). »--- jag har lärt mig att tolka [mina drömmar]. Inte tror jag på några drömböcker, utan jag tror att olika drömmar hos olika personer betyder olika saker.« (110a).

På vilket sätt inlärningsprocessen har framskridit beskrivs inte i detalj av dem som besvarat frågelistan. Många nämner dock sin mor och mormor som har berättat drömmar och tolkat sina barns drömmupplevelser: »Medan hon levde --- var min mor den verkliga drömboken --- För henne berättade jag mina drömmar och hon tolkade dem.« (51a). Inlärnning är en kulturell process som framskrider bitvis med bistånd av en gynnsam atmosfär för drömberättande, som i någon subkultur, men också stödd av många modeller för muntligt berättande. Följande svar ger kort och klart uttryck för just detta faktum: »En del av de symboler som jag anser vederhäftiga har jag själv lagt märke till och en del har jag hört om eller läst.« (7a).

Det är också av äldre, kvinnliga släktingar som många av studentsvararna har hört berättas om drömmar. Men de använder sig inte av de folkliga tolkningsmodellerna och tyder inte heller drömmarna som varsel annat än i undantagsfall. Och då är det inte heller fråga om någon känd symbol ur den folkliga drömtraditionen utan drömmen uppfattas som sådan som en spegel av drömmupplevarens dagsaktuella situation.

Ibland kan en människa som förhåller sig rationellt till drömmar och drömtolkning till sin egen förvåning drömma en mycket välbekant symboldröm. Då jag har föreläst om folklig drömtydning för studeranden vid universitetet har jag som ett exempel använt tandlossningsdrömmen. En av mina studenter (40e) berättade efter en föreläsning för mig att hon drömt att hon tappade flera tänder. Samma vecka omkom hennes moster i en olycka. Då flickan sedan berättade om sin dröm hemma så visade det sig att hennes kvinnliga släktingar var övertygade om att det hade varit fråga om en sanndröm. De erbjöd henne en förklaringsmodell som de själva kände till. Flickan själv hade aldrig tidigare drömt tandlossningsdrömmar och uppfattade saken som att hon »lärt sig« drömmen på min föreläsning.

Studenternas egna tolkningsmodeller - så sällan som de kommer i bruk - tar sin utgångspunkt i begrepp och teorier ur den sk. allmänbildningens psykologiska och psykoanalytiska fatabur: »Egentligen tror jag inte på sanndrömmar, utan jag försöker tolka mina drömmar psykologiskt. D.v.s. söker 'budskap' och svaga punkter i mitt undermedvetna.« (3e). »Vissa drömmar har jag i alla fall kommit ihåg och dem har jag med hjälp av min dåvarande livssituation försökt tolka psykologiskt.« (6e).

I takt med att psykoanalytiska teoribegrepp har förankrats i vardagsspråket så har vi fått en social representation av psykoanalysen. I dag konfron-

teras var och en med en folklig version av psykoanalys, »att man lär sig att tänka med hjälp av psykoanalytiska begrepp och att tolka psykoanalytiskt det man erfar och upplever« (Jatakari 1989, 14). Men det är viktigt att hålla i minnet att denna tolkning i sin vulgärpopulära version knappast skiljer sig från tolkningssätt som baserar sig på varsel (Virtanen 1980, 60). På tidningssvararnas tänkesätt har inte den folkpopuläriserande versionen av psykoanalysen inverkat just alls.

Den traditionella och den föränderliga drömmen

De drömmar som är viktiga för oss i dag är annorlunda än för något årtionde sedan. Förändringarna i vår yttre omgivning och i vår världsbild kommer till synes också i drömsymbolernas popularitetsväxlingar. Vi lever inte längre i ett så starkt traditionsstyrkt samhälle som förr. Flera teman som tidigare var vanliga förekommer numera ganska sällan i drömberättelserna. Det är t.ex. de symboler som tydligast var knutna till bondesamhällets liv som håller på att försvinna fastän drömmarnas symbolik fortfarande är förknippad med vardagens frågor. Politiska drömmar t.ex. lyser med sin frånvaro i mitt material. Och det är bara i de äldre enkätsvararnas, speciellt i männens drömberättelser som man numera stöter på drömmar som hänför sig till krigstiden och krigssymbolik.

Med ökad skolning och allmänbildning upplevs drömmar allt mera sällan som varsel. Detta kommer fram t.ex. av svaren i jämförelsematerial 2. (Jatakari 1990). Då studenterna konfronterades med påståendet att »drömmar kan varsla om framtiden« kommenterade de det på följande sätt: 1. det håller jag med om 2%, 2. det håller jag nästan med om 15%, 3. inte riktigt säker 46% och 4. helt av annan åsikt 32%. Det är alltså ingen tvekan om studenternas rationalistiska inställning. Å andra sidan finns det subkulturer bland oss, speciellt kvinnor emellan, inom vilka det är vanligt och naturligt att drömma och tolka sanndrömmar. Men många betonar att det snarare är tungt än önskvärt att drömma sanndrömmar. Gränserna mellan olika människogrupper är ingalunda klara och följer heller inte entydigt gränserna för de olika socialgrupperna. En intressant grupp är de som en enda gång drömt en sanndröm och vilkas rationella inställning till livet får en törn av en dröm som upplevs som ett tydligt och dramatiskt varsel. Denna erfarenhet kan lika väl drabba en person med akademisk skolning som en folkskolegången. Också i dessa fall utgörs modellen av konventionella drömtydningar - som i vårt samhälle fortfarande är förvånansvärt allmänt kända. Förklaringen till sådana erfarenheter är antingen att de är telepatiska fenomen eller symboler med tillhörande tolkning som personen ifråga har tillägnat sig i något skede av sitt liv. Därmed är den kulturella förklaringsmodellen för drömmen klar. Drömtolkning måste ses som en del av det magiska tänkesätt som i viss mån präglar världsbilden hos var och en av oss, medvetet eller omedvetet. Att spå om framtiden överhuvudtaget upplevs

som viktigt (Virtanen 1981, 71): »det dämpar osäkerheten och ångesten, ger livet färg och omväxling, och den som drömmer kan med sina drömmar t.o.m. försöka dominera över sina närmaste medmänniskors liv.« Sett ur psykoanalytisk synvinkel kan sanndrömmarna förklaras med att människans undermedvetna registrerar mycket mera än vad hon själv är medveten om. Därför är det inte obegripligt att man tar varsel av drömmar även om det inte ingår i en vetenskaplig referensram att vara uppmärksam på varsel och varseluppfyllning. (Achté 1990).

Drömmar intresserar också människor som aldrig upplevt varseldrömmar. Många studentsvar vittnar om detta faktum då de betonar att drömmarna »är en resa till en annan verklighet« och att drömmarna är intressanta ur nöjessynpunkt. Upprepade drömmar eller märkliga drömuplevelser blir kvar i minnet och får ofta en tolkning: vad betyder detta för mig, klargör det något i det förflutna eller är de »undermedveten självterapi« eller en »vink från det undermedvetna«. De konventionella tolkningsmodellerna ersätts då av människornas egna erfarenheter och funderingar. Samtidigt stöder den populärpsykologiska kunskap som drömböckerna av ny typ i riklig mängd förmedlar en koncentration av tolkningarna i en bestämd riktning. Det handlar om individens privata sfär, inre universum, här och nu.

Denna artikel skall publiceras i boken *Drömmar och kultur*, Carlssons Förlag, Stockholm 1991.

REFERENSER

1. Otryckta källor

- a. I författarens ägo: svar på frågelistor publicerade i *Ilta-Sanomat* (16. 12.1986) och *Anna* (6/1987).
- b-e. I författarens ägo: svar på frågelista riktad till studerande. SKS. Finska litteratursällskapets folkminnesarkivs samlingar.
- ACHTÉ, K. (1990). Brev av professor Kalle Achté.
- ALEXANDER, T. Muntlig uppgift 1989.

2. Bibliografi

- ARTEMIDOROS DALDISLAINEN: *Suuri unikirja*. Helsinki 1970.
- BRENNEIS, C.B. & ROLL, S.: »Dream Patterns in Anglo and Chicano Young Adults«. *Psychiatry* 39: 3.
- D'ANDRADE, R.G.: *The Effect of Culture on Dreams. Dreams and Dreaming*. Penguin Modern Psychology Readings. 1973.
- FREUD, S.: *Unien tulkinta*, Jyväskylä 1968.
- GARDINER, A.: *Hieratic Papyri in the British Museum*. Vol. I. London 1935.
- HOLTSMARK, A.: »Ormer«. I *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder XIII*, København 1986.

- JATAKARI, S.: Finländska studerandes drömmar och drömmuppfattningar. Forskningsplan. Helsingfors universitets Institution för socialpsykologi (på finska).
- JATAKARI, S.: Finländska studerandes drömmar och drömmuppfattningar. Avhandling pro gradu i socialpsykologi 1991.
- JOBES, G.: *Dictionary of Mythology, Folklore and Symbols*. New York 1987.
- KAIVOLA-BREGENHØJ, A.: *Drømme gennem tusinde år*. København 1986.
- LARSEN, S.: Antik og nordisk drømmetro. *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie*, Kjöbenhavn 1917.
- LINCOLN, J.S.: *The Dream in Primitive Cultures*, New York and London 1970.
- O'NELL, C.W.: *Dreams, Culture, and the Individual*, San Fransisco 1976.
- RIISING, A.: *Danmarks Middelalderlige Praediken*. København 1969.
- TUZIN, D.: »The Breath of a Ghost: Drams and Fear of the Dead.« I *Ethos* 3:4. 1975.
- VIRTANEN, L.: *Kun kello pysähtyi*. Helsinki 1975.
- VIRTANEN, L.: *Telepaattiset kokemukset*. Helsinki 1977.
- VIRTANEN, L.: »Unien kerronta nykyaikana«. I *Kalevalaseuran vuosikirja 60*. Helsinki 1980.
- VIRTANEN, L.: »Uni ja parapsykologinen tutkimus«. I Kalle Achté ja Tapani Tamminen (ed.) *Monikasvoinen uni*. Mikkeli 1981.
- VIRTANEN, L.: »Enneunet«. I Anna-Leena Siikala: *Kansanusko. Suomen historia, osa 3*. Helsinki 1985.
- VOLTEN, A.: »Demotische Traumdeutung (Pap. Carlsberg XIII und XIV Verso)«. I *Analecta Aegyptica*, vol. III. Kopenhagen 1942.
- WALLS, J.: The Meaning of Dreams and Dream Themes among Chinese and American Students. Kongressföredrag i XXIV International Congress of Psychology. Sydney 1988.